

Research Paper

The Role of Communication in Development in the Age of Globalization

Ammar Attapour^{*1}, Reza Bagharpour²

1. PhD student in social communication sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. PhD student in Social Communication Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

PP: 64-84

Use your device to scan and
read the article online

Keywords:

*Communication,
Development,
Globalization,
Partnership.*

Abstract

In the era of globalization, any model of development requires effective communication between different sub-national and transnational levels. This article highlights the role of communication in development in the age of globalization this includes providing relevant information, providing opportunities for discussion and sharing of information and ideas. The main question of the article is what role does communication play in the development process in the age of globalization? The method of doing this article is descriptive and analytical. The data required for the article are collected from library sources and reliable scientific research articles. The results of the article show that communication should be provided appropriately for different parts of the society. Dialogue and discussion and regular communication with the community leadership in the communities and equally there should be regular communication between different departments and social organizations. To create the possibility of collective action and participation of community members in development projects. Communication is essential to ensure the participation of everyone in the community. Communication creates the collective action of participants in development in the age of globalization. In the era of globalization, a development strategy that uses communicative approaches can incorporate people's basic attitudes and traditional wisdom, help people to adapt their views and acquire new knowledge and skills, and convey new social messages to convey to the audience.

Citation: Attapour, A., Bagharpour, R (2023). **The Role of Communication in Development in the Age of Globalization.** Geography(Regional Planning), 13(52), 64-84.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.263006.2870

*Corresponding author: Ammar Attapour, **Email:** rad_amr11@yahoo.com

Copyright © 2023 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Communication is critical to the development process. Beyond its role as an empowerment tool, communication is used to promote people's participation in development activities. Communication also helps to ensure that people have access to the information and knowledge they need to improve their lives. Citizens especially rely on knowledge and information to respond successfully to the opportunities and challenges of social, economic, cultural, political and technological changes. But for knowledge and information to be useful in the development process, they must be effectively communicated to people. This issue reveals the role of communication in the development discourse. Although communication is essential for sustainable development, many people still struggle to understand its philosophical underpinnings, conceptual purposes, principles, and main methodology, so they could not relate this concept to development in practice. In addition, a poor understanding of the development communication infrastructure leads to the rejection and isolation of many people from the development process.

Furthermore, the growing demand of citizens for participatory development along with the dramatic advancement of technology and globalization means that coordinated efforts must be made by all development stakeholders including governments, research institutions, researchers and civil society organizations. However, in order to achieve this goal, there is a need to discuss more about what really constitutes communication development and create a lasting interest and commitment by all stakeholders to the goal of communication development, taking into account its unique principles and methods. Any confusion in theorizing and conceptualizing development communication potentially contributes to the seemingly endless complexity associated with the effort to achieve development. In this regard, this article tries to help clarify the role of

communication in development in the era of globalization.

Methodology

The methodology employed in this article is descriptive-analytical. The required data for the paper are gathered from reputable library sources and scholarly research articles.

Results and Discussion

Information and communication technology (ICT) fundamentally constitutes an electronic system for transmitting, receiving, processing, and retrieving information. This has significantly altered our thinking, lifestyle, and overall living environment. It's essential to recognize that globalization extends beyond financial markets, encompassing various social, political, economic, and cultural phenomena. The revolution in information and communication technology serves as the central and propelling force behind globalization, driving dynamic changes across all aspects of existence. Humans are a key byproduct of this era shaped by the ICT revolution. The world's telecommunications system, the convergence of computer and telecommunications technology into information technology, undergoes rapid and fundamental changes, blurring national borders and enhancing the speed of information transfer and processing. Global information communication is often referred to as the world's most extensive machine, characterized by intricate hardware and software subsystems that pose challenges in visualization and comprehension. As stated by Kofi Anan in 1999, the Internet holds the promise for universal access to quality education and distance learning, particularly benefiting developing countries. Ensuring broad access is crucial to avoid deepening the gap between tech-rich and poor populations.

Conclusion

The findings of this study indicate that satellites, particularly the Internet, exert more influence and have a more profound impact than other media in bringing about significant changes in social, moral, political, and economic spheres through information dissemination. Furthermore, diverse cultures worldwide have formalized these shifts, reflecting an acceptance of other global

cultures and beliefs. Examining the influence of various ideological frameworks, particularly the liberal system and American culture in the context of globalization, the study suggests that the dominance of modern Western media, particularly American, has led to the amplification of American culture over other global cultures and ideologies. Research within the realm of communication and development constitutes a segment of studies from recent decades. Rooted in theories proposed since the 1950s, mainly by Western theorists, especially Americans,

these studies underscore the pivotal role of communication in the growth and promotion of industry and the economy. The global economic system is deemed dependent on communication tools, making their survival integral to the global economy's continuity. Consequently, the intersection of communication and development has garnered significant attention from politicians, scientists, and researchers worldwide, resulting in various theories that often challenge one another.

References

1. Abdul Majid, A. (2000). Globalization and Its Effects on Third World Countries. S. Qoreishi (Trans.). Political-Economic Information, 14(156-155), 152-157. [In Persian]
2. Aghajani, S. (1996). Iran's Move Toward an Information Society. Islamic Thought. [In Persian]
3. Ajayi, S. I. (2003). Globalisation and Africa. Journal of African Economies, 12(1), 120–150. [Crossref]
4. Azkia, M. (2001). Sociology of Development (3rd ed.). Kalameh Publishing. [In Persian]
5. Castells, M. (2000). The information age: Economy, society and culture. Volume 1: The rise of the network society. Oxford: Blackwell.
6. Castells, M. (2001). The Information Age: The Rise of Networks Society. A. Aliqolian & A. Khakbaz (Trans.). Tarhe No. [In Persian]
7. Castells, M. (2004). The rise of the Fourth World. In D. Held & A. McGrew (Eds.), The global transformation reader (pp. 430–439). Malden: Blackwell.
8. Escobar, A. (1995). Encountering development: The making and unmaking of the third world. Princeton, NJ: Princeton University Press.
9. Farsi, A. (2005). The Roots of Cultural Globalization. Rah-e Now Publications. [In Persian]
10. Giddens, A. (1998). Consequences of Modernity. M. Salehi (Trans.). Markaz Publishing. [In Persian]
11. Giddens, A. (2003). Runaway world: How globalization is reshaping our lives. New York, NY: Routledge.
12. Gumucio-Dagron, A., & Tufte, T. (2006). Communication for social change anthology: Historical and contemporary readings. South Orange, NJ: Communication for Social Change Consortium.
13. Haghi, R. (2002). The Role of New Information and Communication Technologies (ICT) in Human Development (Unpublished master's thesis). Allameh Tabatabai University. [In Persian]
14. Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). Global transformations: Politics, economics, and culture. Stanford: Stanford University Press.
15. Hemer, O., & Tufte, T. (2006). Media and global change: Rethinking communication for development. University of Göteborg: NORDICOM.
16. Hirst, P., & Thompson, G. (1996). Globalization in question: The international economy and possibilities of governance. Cambridge: Polity Press.
17. Hornik, R. C. (1988). Development communication: Information, agriculture, and nutrition in the third world. New York: Longman.
18. Jacobson, T., & Servaes, J. (Eds.). (1999). Theoretical approaches to participatory communication. Cresskill, NJ: Hampton Press.
19. Jahandari, K. (1978). Development Communication Theories (Unpublished

- master's thesis). School of Television. [In Persian]
20. Kazemi, S. A. A. (2001). Globalization of Culture and Critique of Theoretical Politics. Qods Publishing. [In Persian]
  21. Kurnia, S., & Johnston, R. B. (2000). The need for a processual view of inter-organizational systems adoption. *Journal of Strategic Information Systems*, 9(4), 295–319. doi: 10.1016/S0963-8687(00)00050-0 [Crossref], [Web of Science ®].
  22. Mahdizadeh, S. M. (2004). Media Theories: Common Thoughts and Critical Perspectives. Hamshahri Publications. [In Persian]
  23. McMichael, P. (2004). Development and social change: A global perspective. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
  24. Melkote, S. R., & Steeves, H. L. (2001). Communication for development in the third world (2nd ed.). New Delhi: Sage.
  25. Mohseni, M. (2001). Fundamentals of Sociological Information Society. Didar Publishing. [In Persian]
  26. Molana, H. (1992). Passing Through Nongraiy. Y. Shakarkhah (Trans.). Center for Media Studies and Research Publications. [In Persian]
  27. Motamednejad, K. (1991). The Third World Against the Communication and Information Dominance of the West. *Media Quarterly*, 2(1), 13-25. [In Persian]
  28. Motamednejad, K. (1996). Communications and Development and Development of Communications in Iran (Collection of Articles). Allameh Tabatabai University. [In Persian]
  29. Nazarpour, M. (1999). Values and Development, Study of the Constitutional Law of the Islamic Republic of Iran. Islamic Culture and Thought Research Institute. [In Persian]
  30. Nedervee Pieterse, J. (2001). Development theory: Deconstructions/reconstructions. London: Sage.
  31. Purkhalsian, A. (1998). Telecommunications and Distance Education. *Telecommunications Journal*, 32(31), 18. [In Persian]
  32. Qureshi, S., Kamal, M., & Wolcott, P. (2009). Information technology therapy for competitiveness in micro-enterprises. *International Journal of E-Business Research*, 5(1), 117–140. [Crossref]
  33. Robertson, R. (1992). Globalization: Social theory and global culture. London: Sage.
  34. Rogers, E. M. (1990). The Diffusion of Innovations: An Approach Between Cultures. E. Karami & A. Fanaii (Trans.). Shiraz University Publications. [In Persian]
  35. Rosow, G. (1989). Social Change (2nd ed.). Nay Publishing. [In Persian]
  36. Scholte, J. A. (2000). Globalization: A critical introduction. New York, NY: St. Martins Press.
  37. Sen, A. (2002). Globalization, inequality and global protest. *Development*, 45(2), 11–16. [Crossref]
  38. Shakarkhah, Y. (1996). Privatization of Communications (The Role of America in Globalizing a Phenomenon). *Media Quarterly*, 7(4), 16-21. [In Persian]
  39. Sharaf al-Din, S. H., Zharifian Yeganeh, M. H., & Saber Kiouj, I. (2012). Globalization and Information Communication Technology in Iran after the Islamic Revolution. *Quarterly Journal of Scientific-Research Studies of the Islamic Revolution*, 9(29), 135-160. [In Persian]
  40. Singhal, A., & Rogers, E. M. (1999). Entertainment-education: A communication strategy for social change. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
  41. So, A. (1997). Social Change and Development. A. Habibi & M. Mozaheri (Trans.). Center for Strategic Studies Publications. [In Persian]
  42. Taheri, A. (2007). Information and Communication Technology, Globalization, and Its Political Consequences. *Journal of Research on Law and Politics*, 5(8), 7-39. [In Persian]
  43. Todaro, M. (1985). Economic Development in the Third World. G. Farjadi (Trans.). Center for Documents and Publications of the Budget and Planning Organization. [In Persian]
  44. Vahedi, M. (2004). Media and Globalization. *Culture and Research Journal*, 147. [In Persian]
  45. Wallerstein, I. (1974). The modern world system. New York, NY: Academic Press.
  46. Webster, F. (2001). Theories of Information Society. (I. Ghadimi, Trans.). Qasidehsara Publications. [In Persian]

47. Wilkins, K. (Ed.). (2000). *Redeveloping communication for social change: Theory, practice and power*. Boulder, CO: Rowman and Littlefield.
48. Wilkins, K., & Mody, B. (Eds.). (2001). *Communication, development, social change, and global disparity* [Special issue]. *Communication Theory*, 11(4).
49. Willis, K. (2011). *Theories and practices of development. Routledge perspectives on development*. New York, NY.
50. Zaker, A. (1997). *The Position of Communications in Iran's Development Programs* (Unpublished master's thesis). Allameh Tabatabai University. [In Persian]
51. Zareian, D. (2005). *Long-Distance Communication and National Development*. *Quarterly Journal of Social Sciences*, (28-29). [In Persian]

مقاله پژوهشی

نقش ارتباطات در توسعه در عصر جهانی شدن

عمار عطارپور* - دانشجوی دکترای علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
رضا باقرپور - دانشجوی دکترای علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۶۴-۸۴ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید	در عصر جهانی شدن هر مدلی از توسعه مستلزم ارتباط مؤثر بین سطوح مختلف فروملی و فراملی است. این مقاله نقش ارتباطات را در توسعه در عصر جهانی شدن برجسته می‌کند که شامل ارائه اطلاعات مرتبط، فراهم کردن فرصت‌هایی برای گفتگو و بحث و به اشتراک گذاشتن اطلاعات و ایده‌ها است. سؤال اصلی مقاله این است که در فرایند توسعه در عصر جهانی شدن، ارتباطات چه نقشی ایفا می‌کند؟ روش انجام این مقاله توصیفی تحلیلی است. داده‌های مورد نیاز مقاله از منابع کتابخانه‌ای و مقالات علمی پژوهشی معتبر جمع‌آوری می‌شوند. نتایج مقاله نشان می‌دهد که ارتباطات باید به طور مناسب برای بخش‌های مختلف جامعه فراهم باشد. گفتگو و بحث و ارتباط منظم با رهبری جامعه به صورت مساوی و نیز ارتباط منظمی میان بخش‌های مختلف و سازمان‌های اجتماعی وجود داشته باشد تا امکان اقدام جمعی و مشارکت اعضای جامعه در پروژه‌های توسعه ایجاد شود. برای اطمینان از مشارکت همه در جامعه، برقراری ارتباط ضروری است. ارتباط باعث ایجاد اقدام جمعی شرکت‌کنندگان در توسعه در عصر جهانی شدن می‌شود. در عصر جهانی شدن یک استراتژی توسعه که از رویکردهای ارتباطی استفاده می‌کند، می‌تواند نگرش‌های اساسی و خرد سنتی افراد را در خود بگنجانند، به مردم کمک کند تا دیدگاه‌های خود را با تغییرات سازگار کنند و دانش و مهارت‌های جدید را به دست آورند و پیام‌های اجتماعی جدید را به مخاطبان منتقل کنند.

واژه‌های کلیدی:

ارتباطات، توسعه، جهانی شدن، مشارکت.

استناد: عطارپور، عمار؛ باقرپور، رضا. (۱۴۰۲). نقش ارتباطات در توسعه در عصر جهانی شدن. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۲)، صص ۶۴-۸۸.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.263006.2870

مقدمه

ارتباطات می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقای توسعه انسانی در فضای جدید تغییرات اجتماعی امروزین ایفا کند. همان طور که جهان به سمت مردم سالاری بیشتر، تمرکززدایی و اقتصاد بازار پیش می‌رود، شرایط برای مردم مساعدتر می‌شود تا مسیر تغییر خود را هدایت کنند. اما تحریک آگاهی، مشارکت و قابلیت‌های آن‌ها حیاتی است (Escobar, 1995:85). مهارت‌های ارتباطی و فن‌آوری برای این کار محوری هستند، اما در حال حاضر اغلب کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرند. سیاست‌هایی لازم است که برنامه ریزی و اجرای مؤثر برنامه‌های ارتباطی را تشویق کند. در فرایند توسعه در عصر جهانی شدن ارتباطات برای پیشرفت انسانی، اجتماعی و اقتصادی ضروری است که هدف آن بهبود رفاه و بهبود کیفیت زندگی است و با این حال، هرگز در برنامه‌های توسعه در دهه ۱۹۶۰ میلادی (صنعتی شدن)، دهه ۱۹۷۰ میلادی (نیازهای اساسی)، دهه ۱۹۸۰ میلادی (نئولیبرالیسم و تعدیل ساختاری)، دهه ۱۹۹۰ میلادی (حکمرانی خوب) و دهه ۲۰۰۰ میلادی (اهداف توسعه هزاره) مورد توجه قرار نگرفته است (Gumucio-Dagron & Tufte, 2006:108). هر چند با تأخیر، از آنجایی که حوزه توسعه قلمروهای گسترده‌تری را در بر می‌گیرد، نشانه‌هایی وجود دارد که سرانجام ارتباطات به عنوان یک عامل کلیدی توسعه و محرک تغییر تلقی می‌شود. ارتباطات برای توسعه روابط عمومی یا ارتباطات شرکتی نیست: ارتباطات برای توسعه فرآیندی از مداخلات استراتژیک است که توسط افراد، جوامع و سازمان‌ها آغاز شده و برای پیشبرد منافع عمومی طراحی شده است. ارتباطات می‌تواند به نتایج توسعه فردی، جمعی و سازمانی پایدار کمک کند. ارتباطات برای توسعه می‌تواند آگاهی ایجاد کند، هنجارها را تقویت کند، بر سیاست‌گذاران تأثیر بگذارد، حمایت را بسیج کند، تغییرات را تشویق کند و حتی چارچوب مسائل اجتماعی را تغییر دهد (Hemer & Tufte, 2006:65).

آرتور میلر، نماینده نویسنده و مقاله‌نویس پرکار آمریکایی، زمانی روزنامه را ملتی توصیف کرد که با خود گفتگو می‌کند. مهم‌تر از آن، وی خاطرنشان کرد که کیفیت این گفتگو به شکل‌گیری آینده کشور کمک می‌کند. در واقع، تصور فرآیند توسعه ملی بدون اینکه ارتباطات نقش اساسی ایفا کند، دشوار است. از آنجایی که کشورهای در حال توسعه به چهار راه‌های مهمی در مسیر مدرنیته می‌رسند، به پاسخ‌های دقیق‌تری برای این سؤال نیاز دارند (Hornik, 1988:35). ارتباطات برای چیزی بیشتر از انتقال اطلاعات از فردی به فرد دیگر استفاده می‌شود و اغلب به عنوان ابزاری برای تسهیل مشارکت مردم در فعالیت‌های توسعه‌ای استفاده می‌شود. چنین شکلی از ارتباطات به عنوان ارتباطات توسعه شناخته می‌شود. به گفته اورت راجرز ارتباطات توسعه‌ای به کاربردهایی اشاره دارد که ارتباطات برای توسعه بیشتر به کار می‌رود که رویکردی برای ارتباطات است که اطلاعاتی را در اختیار جوامع قرار می‌دهد که می‌توانند برای بهبود زندگی خود از آن‌ها استفاده کنند. ارتباطات توسعه‌ای دو نقش اصلی دارد، یعنی نقش دگرگون‌کننده، زیرا تغییرات اجتماعی را در جهت ذائقه نسل امروز تسهیل می‌کند و نقش اجتماعی با تلاش برای حفظ برخی از ارزش‌های تثبیت شده جامعه (Jacobson & Servaes, 1999:46).

اکثر کشورهای در حال توسعه جامعه متنوعی دارند. به همین ترتیب، آن‌ها اغلب دارای مجموعه پیچیده‌ای از طبقه‌بندی‌های اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی هستند که اکثر خارجی‌ها را سرگردان می‌کند. از یک سو، ممکن است بخشی از نخبگان کشور را داشته باشیم که به اینترنت، دستگاه‌های فکس، آی‌پد، آیفون متصل هستند که به طور مداوم با آخرین فناوری و رویدادهای جهانی به‌روزرسانی می‌شوند. از سوی دیگر، ممکن است اقشار زیادی از شهروندان باشند که حتی به برق یا امکانات مدرن دسترسی ندارند. آن‌ها از دسترسی به رسانه‌های جمعی محروم هستند و در نتیجه همیشه در روند گفتگوی ملی سکوت می‌کنند. این شکاف بزرگ، هم از نظر دسترسی به اطلاعات و هم از نظر کمک به دانش، تنش‌های اجتماعی و سیاسی و نیز بی‌عدالتی اقتصادی وحشتناک ایجاد می‌کند. ارتباطات باعث گرد هم آوردن فرهنگ‌های متنوع در جهان در حال توسعه در یک موزاییک با بخش‌های متمایز یا رنگین کمانی کاملاً یکپارچه از رنگ‌ها می‌شود (Mc Michael, 2004:36).

ارتباط برای فرآیند توسعه حیاتی است. فراتر از نقش آن به عنوان یک ابزار توانمندسازی، از ارتباطات برای ارتقای مشارکت مردم در فعالیت‌های توسعه استفاده می‌شود. ارتباطات همچنین کمک می‌کند تا اطمینان حاصل شود که مردم به اطلاعات و دانش

مورد نیاز برای بهبود زندگی خود دسترسی دارند. شهروندان به ویژه برای پاسخگویی موفقیت‌آمیز به فرصت‌ها و چالش‌های تغییرات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و فناوری، بر دانش و اطلاعات تکیه می‌کنند. اما برای اینکه دانش و اطلاعات در فرآیند توسعه مفید باشند، باید به طور مؤثر به مردم منتقل شوند (Melkote & Steeves, 2001:88). این موضوع نقش ارتباطات را در گفتمان توسعه آشکار می‌کند. اگرچه ارتباطات برای توسعه پایدار ضروری است اما بسیاری از مردم هنوز برای درک زیربنای فلسفی، مقاصد مفهومی، اصول و روش‌شناسی اصلی آن تلاش می‌کنند، از این رو نتوانستند این مفهوم را عملاً در عمل با توسعه مرتبط کنند. علاوه بر این، درک ضعیف از زیربنای ارتباطات توسعه، به طرد و انزوای بسیاری از مردم از روند توسعه منجر می‌شود.

علاوه بر این، تقاضای روزافزون شهروندان برای توسعه مشارکتی همراه با پیشرفت چشمگیر فناوری و جهانی شدن به این معنی است که تلاش‌های هماهنگ باید توسط همه ذینفعان توسعه از جمله دولت‌ها، مؤسسات تحقیقاتی، محققان و پژوهشگران و سازمان‌های جامعه مدنی انجام شود (Nedervee Pieterse, 2001:42). با این حال، برای دستیابی به این هدف، نیاز به بحث بیشتر در مورد آنچه واقعاً توسعه ارتباطات را تشکیل می‌دهد و ایجاد علاقه و تعهد پایدار توسط همه ذینفعان به هدف توسعه ارتباطات با در نظر گرفتن اصول و روش‌های منحصر به فرد آن احساس می‌شود. هر گونه سردرگمی در نظریه پردازی و مفهوم سازی ارتباطات توسعه به طور بالقوه به پیچیدگی به ظاهر پایان ناپذیر مرتبط با تلاش برای دستیابی به توسعه کمک می‌کند. در همین راستا است که این مقاله در تلاش است تا به شفاف‌سازی نقش ارتباطات در توسعه در عصر جهانی شدن کمک کند.

مبانی نظری

جهانی شدن در معنای امروزی خود پدیده‌ای نسبتاً جدیدی است که به شکل‌های مختلفی تعریف و تفسیر شده است. گرچه مفهوم جهانی شدن به طور گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد اما یک تعریف واحد و مورد قبول همگان در مورد آن وجود ندارد (Singhal & Rogers, 1999: 65). بنابراین برای آغاز بررسی، یک تعریف اولیه از آن مطرح می‌شود. جهانی شدن به چند گانگی ارتباطات و پیوندهایی اشاره می‌کند که به فراسوی دولت‌ها یا جوامعی که نظام‌های جهان مدرن را تشکیل می‌دهند، می‌پردازد. این مفهوم جریانی را تعریف می‌کند که از طریق آن رویدادها، تصمیمات و فعالیت‌های صورت گرفته در یک بخش از دنیا می‌توانند تأثیرات مهمی بر افراد و جوامع دورافتاده‌ترین بخش‌های جهان داشته باشند. امروزه کالاها، سرمایه، مردم، دانش، تصاویر، ارتباطات، جرایم، فرهنگ، آلاینده‌ها، داروها، مدها و اعتقادات به سهولت از مرزها و سرزمین‌ها می‌گذرند. شبکه‌های ترجمه‌ای، جنبش‌های اجتماعی و ارتباطات در تقریباً تمامی زمینه‌های فعالیت بشری از سطوح آکادمیک گرفته تا دبستان، کاملاً گسترش یافته اند (رابرتسون، ۱۳۸۰: ۱۷). مفهوم جهانی گلوبال (بیش از چهار صد سال است که کاربرد دارد؛ اما اصطلاحاتی همچون گلوبالیزیشن^۱ تنها از حدود دهه ۱۹۶۰ میلادی رواج یافتند و تا اواسط دهه ۱۹۸۰ میلادی اعتبار علمی چندانی، نداشت. کاربرد اصطلاح جهانی شدن به دو کتاب بر می‌گردد که در سال ۱۹۷۰ میلادی منتشر شدند. کتاب اول دهکده جهانی^۲ تألیف مارشال ماک لوهان است که بر نقش تحولات وسایل ارتباط و تبدیل شدن جهان به دهکده جهانی واحد جهانی متمرکز است. کتاب دوم نوشته زیگنو برژینسکی، رئیس شورای امنیت ملی آمریکا در دوران ریاست جمهوری کارتر است مطالب آن درباره نقشی است که ایالات متحده برای رهبری جهان و ارائه نمونه جامع نوینسم باید به عهده بگیرد (عبدالحمید، ۱۳۷۹: ۱۵۲). با وجود این ریشه‌های اصلی نظریه جهانی شدن نه از آثار جامعه‌شناسان، بلکه از نظریات گروهی از نظریه پردازان نیروی کار در کالیفرنیا سرچشمه گرفت (عبدالحمید، ۱۳۷۹: ۳۱). برخی که به گسترش معیارهای جهانی در تولید و توزیع توجه دارند. ریشه جهانی شدن را در مقطع زمانی بعد از انقلاب صنعتی جستجو می‌کنند و نظریاتی نیز ریشه جهانی شدن را پس از جنگ جهانی دوم که جهان در سیطره غرب قرار گرفت اشاره دارند و بالاخره عده‌ای نیز بر این باورند که جهانی شدن به عنوان یک پدیده پیچیده بعد از فروپاشی نظام دو قطبی همزمان با طرح نظم نوین جهانی توسط آمریکا مطرح شد تعریف جهانی شدن مک گرو در خصوص جهانی شدن معتقد است: افزایش

1. Global
2. Globalization
3. Global village

شمار پیوندها و ارتباطات متقابلی که فراتر از دولت‌ها و فراتر از جوامع دامن می‌گسترند و نظام جدید جهانی را می‌سازند. جهانی شدن به فرآیندی اطلاق می‌شود که از طریق آن حوادث، تصمیمات و فعالیت‌های یک بخش از جهان می‌تواند نتایج مهمی برای افراد و جوامع در بخش‌های دور کره زمین دربرداشته باشد فرهنگ و جهانی شدن جهانی شدن تأثیرات زیادی در تمامی عرصه‌های زندگی انسان‌ها دارد از جمله عرصه‌های سیاسی و اقتصادی، اما بیشترین تأثیر آن روی فرهنگ است (Wilkins, 2000). والرشتاین واضع نظریه جهانی شدن معتقد است که جهانی شدن فرهنگی به معنای سیطره فرهنگ غرب بر دیگر فرهنگ‌هاست که به دوگانگی فرهنگی در جنوب منجر خواهد شد بنابراین از نظر منتقدین به فرایند جهانی شدن فرهنگ، جهانی سازی منجر به ادغام فرهنگی جوامع در حال توسعه و استحاله الگوهای فرهنگی آن‌ها خواهد شد که با توجه به تفاوت‌های زبانی، دینی و قومی در این جوامع و برتری الگوهای اقتصادی و فرهنگ غالب غرب بر خرده فرهنگ‌های کشورهای چند قومیتی ممکن است به تجزیه بسیاری از کشورهای جهان سوم منجر شود. آدورنو و هورکهایمر پا را فراتر گذاشته و معتقدند: در عصر جهانی شدن، فرهنگ به صنعت تبدیل می‌شود و صنایع فرهنگی شکل می‌گیرد. آن‌ها تکرار از طریق رسانه‌ها را عامل اصلی تبدیل فرهنگ به فرهنگ توده می‌دانند (Wilkins & Mody, 2001: 46).

آن‌ها معتقدند: صنعت فرهنگ سازی تصعید نمی‌کند بلکه سرکوب می‌کند این صنعت با به نمایش گذاشتن موضوعات تحریک آمیز، صرفاً موجب تحریک لذات مقدماتی تصعید نشده‌ای می‌شوند که محرومیت دائمی از مدت‌ها پیش آن‌ها را در یک نمود جعلی فرو کاسته است، عشق تا مرتبه داستان عشقی تنزل می‌یابد و پس از نزول، بسیاری از چیزها مجاز شمرده می‌شوند. حتی آزادی جنسی در مقام محصول ویژه‌ای که بازار خوبی دارد واجد سهمیه خاص خود است و مزین به علامت تجاری جسورانه می‌باشد. در این بازی یکطرفه رسانه نقش اصلی را ایفا می‌کند (آلبرو، ۱۳۸۰: ۳۵). واترز جهانی شدن را چنین تعریف می‌کند: جهانی شدن فرایندی اجتماعی است که در آن قید و بندهای جغرافیایی که بر روابط اجتماعی و فرهنگی سایه افکنده است، از بین می‌رود و مردم به طور فزاینده‌ای از کاهش این قید و بندها آگاه می‌شوند. رونالد رابرتسون جهانی شدن را عام شدن خاص و خاص شدن عام می‌داند؛ چرا که جنبه‌های کلان زندگی با وجه محلی یعنی جنبه‌های فرد برخورد می‌کنند. در این تقابل، خود هویت فردی و جوامع از یک سو با بشریت به عنوان یک کل و نظام جهانی جوامع از سوی دیگر رو در رو قرار می‌گیرند. هاروی بر این باور است که جهانی شدن همان تراکم زمان و مکان است. بدین ترتیب هر اتفاقی در هر گوشه دنیا به سرعت به اطلاع همگان می‌رسد و عملاً زمان و مکان معنای خود را از دست داده است. به نظر اولریش بک جهانی شدن فرایندی است که در آن دولت‌های ملی گرای اقتدار طلب تضعیف می‌شوند و عاملان فرا ملی با چشم اندازی متفاوت قدرت، طرز تلقی، هویت و شبکه‌ای شکل می‌گیرند که دولت‌ها تحلیل می‌برد (محقق، ۱۳۸۶: ۱۲).

با وجود تشتت در تعریف جهانی شدن، بیشتر تعاریف درباره تراکم زمان و مکان، انتقال سریع داده‌ها، کمرنگ شدن مرزهای ملی و طرح مباحث جهانی و فراگیر که متعلق به همه بشر است، توافق دارند. گیدنز در این زمینه می‌گوید: جهانی شدن عبارت است از تقویت مناسبات اجتماعی جهانی که محل‌های دور از هم را چنان به هم پیوند می‌دهد که هر واقعه محلی تحت تأثیر رویدادهایی که با آن فرسنگ‌ها فاصله دارد، شکل می‌گیرد و برعکس (گیدنز، ۱۳۷۷: ۷). بنیادی‌ترین ویژگی جهانی شدن در فشرده شدن زمان و مکان است. به هر حال فشردگی فضای روابط اجتماعی و رها شدن پدیده‌های اجتماعی از قید مکان، تعریفی است که می‌توان آن را فصل مشترک تعبیر مختلف از جهانی شدن دانست (سلیمی، ۱۳۸۶: ۹۸). آنتونی ماکفرو در کتاب اخیرش معتقد است که چهار روند اساسی برای جهانی شدن وجود دارد: ۱- رقابت میان قدرت‌های بزرگ ۲- نوآوری‌های تکنولوژیک ۳- جهانی شدن تولید و مبادله ۴- تجدد و نوگرایی (محقق، ۱۳۸۶: ۱۵). نظریه ارتباطات توصیفی از پدیده‌های ارتباطی، روابط بین آن‌ها، خط داستانی توصیف کننده این روابط و استدلالی برای این سه عنصر است. تئوری ارتباطات راهی برای صحبت و تجزیه و تحلیل رویدادها، فرآیندها و تعهدات کلیدی ارائه می‌دهد که با هم ارتباطات را تشکیل می‌دهند. نظریه را می‌توان راهی برای نقشه برداری از جهان و قابل تحلیل ساختن آن دانست. نظریه ارتباطات ابزارهایی را برای پاسخگویی به سؤالات ارتباطی تجربی، مفهومی یا عملی به ما می‌دهد. ارتباطات به دو روش عامیانه و تخصصی تعریف می‌شود (Ajayi, 2003: 98). تئوری ارتباطات بر جنبه‌های فرآیند نمادین و اجتماعی خود تأکید می‌کند که از دو منظر نگریسته می‌شود - به عنوان تبادل اطلاعات (دیدگاه انتقال)، و به عنوان کاری که برای اتصال و در نتیجه توانمند سازی آن مبادله (دیدگاه آیینی) انجام می‌شود. نظریه‌های ارتباطی از چندین نقطه منشأ

تاریخی، از جمله سنت‌های کلاسیک خطابه و بلاغت، مفاهیم دوران روشنگری از جامعه و ذهن و تلاش‌های پس از جنگ جهانی دوم برای درک تبلیغات و روابط بین رسانه و جامعه، پدید آمده‌اند (Castells, 2000: 123). از نظریه پردازان برجسته ارتباطات بنیادی تاریخی و مدرن می‌توان به کرت لوین، هارولد لاسول، پل لازارسفلد، کارل هاولند، جیمز کری، الیهو کاتز، کنت برک، جان دیویی، یورگن هابرماس، مارشال مک لوهان، تئودور آدورنو، آنتونیو گرامشی، رابرت ای پارک، جورج اشاره کرد. هربرت می، جوزف والتر، کلود شانون و استوارت هال - اگرچه برخی از این نظریه پردازان ممکن است به صراحت خود را با ارتباطات به عنوان یک رشته یا رشته تحصیلی مرتبط نکنند (Castells, 2004: 102).

تئوری‌های ارتباطی تاکنون هفت مرحله را از سر گذشته‌اند: ۱- ارتباطات به‌عنوان معانی بیان که بین دوره ۱۹۰۰ تا ۱۹۵۰ مطرح بوده و این دوران دوره غلبه تلقی‌های زبانی و ادبی از ارتباطات بوده است و به ارتباطات از زاویه قدرت بیان و علم بدیع نگریسته می‌شده است (Giddens, 2003: 55). علی‌القاعده از این دیدگاه تسلیم بودن مخاطب حرف اول و آخر است. ۲- ارتباطات و علوم اجتماعی از ۱۹۳۰ تا ۱۹۶۰ میلادی که دوره غلبه بحث‌های مرتبط با تأثیرات رسانه‌ای است و آرای ویلبر شرام، هارولد لاسول، کورت لوین، پاول لازارسفلد، کارل هولند و برنارد برلسون مطرح بوده است. ۳- انقلاب تجربی یا به عبارت بهتر دوران قرار گرفتن نظریه‌ها در لوله آزمایش است (۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ میلادی) که دوره مرزبندی دقیق‌تر پژوهش‌های ارتباطی با تحلیل‌های تاریخی، بیانی متکی بر متن و نیز دوره مطرح شدن مدل ارتباطی خطی‌شان و نوویور بوده است (باز هم تسلیم تلقی کردن مخاطب) (Held et al. 1999: 77). ۴- در مرحله چهارم که در واقع دهه پرآشوب ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰ میلادی است شاهد تأکید بر ارتباطات می‌ان فردی هستیم و این خود محصول جنبش‌های مدنی در آمریکاست که به این ادبیات ارتباطی، غنا می‌بخشد و فقط در همین دوره است که نمادهای بی‌قدرتی و انفعال مخاطبان تاحدودی دچار آسیب می‌شود. ۵- در مرحله پنجم یک نوع معانی بیان نوین (۱۹۶۵ تا ۱۹۸۰ میلادی) پا می‌گیرد که در این دوران دوباره بحث‌های اقناع جان می‌گیرند و عبارت مارشال مک لوهان مبنی بر رسانه همان پیام است، مورد توجه قرار می‌گیرد و این در حالی است که آمریکا در این دوران از وجود نظریه‌های انتقادی در اروپا بی‌خبر است (Hirst and Thompson, 1996: 85). ۶- خاصیت دوره ششم تعقیب و جست‌وجو برای یک مدل جهانی است که در فاصله ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ میلادی بروز می‌یابد و در این مرحله پس از دو دهه مطالعات تجربی به خلأ یک تئوری بزرگ واحد در قبال فرایند ارتباط پی برده می‌شود و کتاب ساختار انقلاب‌های علمی فیلسوف علم توماس کوهن تأثیر عمیقی بر حوزه ارتباطات می‌گذارد و نظریه‌پردازان ارتباطات پی می‌برند که علم از پارادایم جهانی برخوردار بوده و آنان تا آن هنگام از وجود آن بی‌اطلاع بوده اند. ۷- اما در مرحله هفتم که به دوره انرژی و اضطراب معروف است و از ۱۹۸۰ میلادی تا امروز را در برمی‌گیرد؛ در واقع با دورانی مواجه شده‌ایم که در آن چند رگه پژوهشی غلبه یافته است: پژوهش‌های تحلیلی، روش‌های مبتنی بر قوم نگاری، نفوذ به جعبه سیاه ذهن از طریق توجه به فرایندهای شناختی، مطالعه روابط بین فردی، باور به پلورالیسم و تفکیک که همه برخلاف توجه به مدل جهانی در دوره قبلی است (Kurnia and Johnston, 2000: 55).

درباره گسترش و توسعه وسایل ارتباط جمعی و مسائل و عواقب ناشی از آن سه نظریه عمده وجود دارد: ۱- دیدگاه لیبرالیستی ۲- دیدگاه مارکسیستی ۳- دیدگاه پست مدرنیستی.

دیدگاه لیبرالیستی

لیبرالیست‌ها اعتقاد دارند که گسترش رسانه‌های جمعی، نه تنها کنترل زندگی انسان‌ها را بیشتر نخواهد کرد بلکه زمینه‌های قدرت یابی انسان‌ها را در برابر دولت و سازمان‌ها بیشتر خواهد کرد. آن‌ها با تأکید بر رکن چهارم بودن رسانه‌ها معتقدند که در فرایند جهانی سازی رسانه‌های جمعی یک نوع آگاهی جهانی نسبت به ارزش‌های مشترک بشری و عمدتاً ارزش‌های لیبرال پدیدار خواهد شد و این امر نیز زمینه‌های رشد دموکراسی را در جوامع دیگر تقویت خواهد کرد. لیبرال‌ها در زمینه رسانه‌ها به قانون عرضه و تقاضا اعتقاد دارند و از این رو معتقدند که تا حد ممکن باید شیوه اطلاع رسانی مفید و جاذب باشد تا بتواند مخاطب بیشتری را به خود جلب کند. از نظر لیبرال‌ها، یکی از مبانی اصلی تقویت کننده جامعه مدنی، رسانه‌ها هستند و برای گسترش این جامعه، دولت باید تا حد ممکن از دخالت در کار رسانه‌ها اجتناب کند. رسانه‌ها چشم بینای ملت هستند و با انتقادات خود حکومت‌ها را متوجه اشتباهات و ناکارآمدی‌های موجود می‌کنند و باعث افزایش همگرایی میان مردم و حکومت‌ها می‌شوند (کاظمی، ۱۳۸۰: ۱۰۲).

دیدگاه مارکسیستی

نظریه‌های مارکسیستی رسانه‌ها، جامعه سرمایه‌داری معاصر را تصویر می‌کنند که در آن وضعیت سلطه طبقاتی به شدت حاکم و آشکار است. به رغم آن‌ها، رسانه‌ها عامل اصلی استیضاح یا صدا زدن جریانی که از طریق آن موضوعات بارز یک فرهنگ در رسانه‌های توده وار مانند فیلم، تلویزیون، مجلات عامه پسند، تبلیغات تجاری و ...، مخاطبان را وادار می‌سازد تا ایدئولوژی موجود را بپذیرند و آن را در وجود خویش نهادینه کنند، بشمار می‌آیند. نظریات مارکسیستی نسبت به جهانی شدن رسانه‌ها بدبینانه است. آن‌ها رسانه‌های جمعی را تحت سلطه طبقه سرمایه‌داری می‌دانند که نمی‌توانند آزادانه دیدگاه‌ها و افکار خود را بیان دارند. آن‌چه رسانه‌ها تبلیغ می‌کنند، چیزی جز خواسته‌های سرمایه‌داری و طبقه حاکم نیست. از همین رو معتقدند که آزادی رسانه‌ها شعاری بیش نیست (همان، ۱۰۳).

دیدگاه پست مدرنیستی

اندیشمندان پست مدرنیسم نسبت به جهانی شدن دیدگاه خوش بینانه‌ای ندارند و درباره استقلال و خودمختاری رسانه‌های جمعی با شک و تردید نگاه می‌کنند و این شک و تردید درباره تلویزیون بیشتر از سایر رسانه‌هاست. آنان با تأکیدی که بر نمادها و نشانه‌ها دارند، معتقدند تلویزیون با تکرار نشانه‌ها به آ‌ها مفاهیمی خاص می‌بخشد همچنین نشانه‌های تلویزیون مکرراً در همه جا تبلیغ می‌شوند. عکس هنرپیشه‌ها و بازیگران سینما، ستاره‌های ورزشی و ... همه و همه ذهنیتی ایجاد می‌کنند که فرد در خود از آن‌ها اسطوره می‌سازد. ژان بودریار صاحب نظر مشهور پست مدرن درباره رسانه‌ها معتقد است گسترش رسانه‌ها و تقویت فناوری ارتباطی، جهانی را بوجود می‌آورد که در آن تشخیص واقعیت از آنچه که واقعی نیست، ناممکن است (Qureshi et al. 2009: 23). از همین رو انسان‌ها در یک جامعه پست مدرن، نه با واقعیت‌ها که با فرا واقعیت‌ها مواجهند. وی معتقد است که رسانه‌ها اطلاعاتی بیش از حد ارایه می‌کنند و این کار چنان صورت می‌گیرد که مخاطبان را در پاسخگویی باز می‌دارد. وی در ادامه می‌گوید که امروز توده‌ها راهی برای تخریب رسانه‌ها یافته‌اند و آن همانا استراتژی سکوت یا انفعال است. بودریار معتقد است که امروزه در عصر رسانه‌ها تحریف جای حقیقت را گرفته و دنیای حقیقی در حد صفحه تلویزیون تقلیل پیدا کرده است. بودریار بر این اعتقاد است که فرهنگ رسانه‌های جمعی الکترونیک معانی واقعی را زیر و رو کرده است پس از سیطره فرهنگ رسانه‌ها دیگر با واقعیت سروکار نداریم آنچه را که می‌بینیم چیزی است که از خود واقعیت واقعی‌تر است. در عصر رسانه‌ها که جهانی شدن را مژده دادند واقعیت جایش را به واقعیت مفرط داده است کشورهای در حال توسعه به رغم رکود در محتوای فرهنگ رسانه‌ای خود ناچارند راه‌گذار به فرهنگ جهانی را طی کنند در غیر این صورت، از فناوری‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی جدید عقب خواهند ماند و با عقب ماندگی در این امر، توسعه فدای سنت می‌شود (همان، ۱۶).

بحث و یافته‌های تحقیق

اهمیت نقش ارتباطات در توسعه

ارتباطات توسعه یکپارچه‌سازی ارتباطات استراتژیک در پروژه‌های توسعه است. ارتباطات استراتژیک ابزار قدرتمندی است که می‌تواند شانس موفقیت پروژه‌های توسعه را افزایش دهد و برای تغییر رفتار نه فقط از طریق انتشار اطلاعات بلکه با آموزش یا افزایش آگاهی تلاش می‌کند. در حالی که مورد دوم از اجزای ضروری ارتباطات هستند، اما برای وادار کردن افراد به تغییر رویه‌ها یا رفتارهای قدیمی کافی نیستند (Robertson, 1992:58).

بسیاری در سراسر جهان بر این عقیده‌اند که تسریع و تعدیل در فرایند تبادل دانش و اطلاعات از طریق فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی نقش بسیار کلیدی در دستیابی به توسعه، توسعه منابع انسانی و توسعه پایدار ایفا خواهد کرد و جامعه مبتنی بر دانش و اطلاعات به عنوان الگوی توسعه پایدار شناخته خواهد شد.

فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی عبارتند از فناوری‌هایی که بشر را در ضبط، ذخیره‌سازی، پردازش، بازیابی، انتقال و دریافت

اطلاعات یاری می‌دهند. این اصطلاح شامل فناوری‌های نوینی مانند رایانه، شبکه‌های ارتباطی خطوط تلفنی و شبکه‌های فیبرنوری، ماهواره‌ها و دیگر وسایل ارتباطی است. فناوری‌های اطلاعاتی روش‌های انجام کارها را دگرگون کرده و امور اقتصادی و اجتماعی و حتی شیوه تفکر انسان‌ها را تغییر داده است. امروزه، فناوری‌های اطلاعاتی در مقایسه با مسائل ارتباط جمعی، دامنه‌ای به مراتب وسیع‌تر دارد و امکاناتی را برای تغییر و پیش‌بینی و دورنمای تازه‌ای را در زمینه توسعه ارائه می‌کند. در آغاز به طور اجمالی به بررسی برخی از اهداف، مصوبات، اعلامیه‌های جهانی، الگوها و آرا متخصصان و صاحب‌نظران حوزه ارتباطات و توسعه می‌پردازیم. اعلامیه نهایی «کنفرانس جهانی حقوق بشر» (وین، ۱۹۹۳ میلادی)، که به اعلامیه وین مشهور است. حق توسعه را به صورت مورد پیش‌بینی در متن «اعلامیه مربوط به حق توسعه» (مصوب نوامبر ۱۹۸۶ میلادی مجمع عمومی سازمان ملل متحد) به عنوان یک بخش مکمل حقوق بشر، مورد تأکید قرار داده است (Scholte, 2000). در اعلامیه مذکور آمده است که افراد انسانی، قلمرو محوری و زمینه اصلی توسعه هستند و در این باره نسل‌های آینده باید در قانون توجه جهانیان قرار گیرند. اعلامیه یاد شده، تأکید کرده است در حالی که توسعه به عنوان دستاویزی، برخورداری افراد از تمام حقوق انسانی را آسان می‌سازد، عدم توسعه نباید برای توجیه محدودسازی حقوق بشر مطرح شود. اعلامیه مربوط به حق توسعه» همچنین بر این واقعیت تکیه می‌کند که تحقق رو به پیشرفت حق توسعه، مستلزم آن است که در این باره سیاست‌گذاری توسعه‌ای مؤثر در سطح ملی صورت گیرد و نیز محیط اقتصادی متناسب با آن در سطح بین‌المللی فراهم شود. باید یادآوری کرد که تأکید بر «حق توسعه» که در سندهای مصوب سومین گردهمایی کمیته تدارک نخستین مرحله برگزاری اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی (سپتامبر ۲۰۰۳ میلادی) طرف توجه واقع شده بود، در متن نهایی «اعلامیه اصول» و «برنامه عمل» مصوب این اجلاس جهانی (۱۰ تا ۱۲ دسامبر ۲۰۰۳ میلادی) انعکاس نیافت و در آن‌ها، به طور شگفت‌انگیزی تنها بر اهمیت پیوستگی سیاست‌های توسعه و توسعه جامعه اطلاعاتی تأکید شد (Sen, 2002).

از ارتباطات برای ارتقای توسعه اجتماعی استفاده می‌شود یعنی بکارگیری سیستماتیک فرایندها، استراتژی‌ها و اصول ارتباط برای ایجاد تغییرات مثبت اجتماعی به نام ارتباطات توسعه. این هنر و علم ارتباطات انسانی است که با تغییر برنامه‌ریزی شده جامعه از وضعیت فقر به وضعیت رشد اقتصادی - اجتماعی پویا پیوند خورده است که باعث برابری بیشتر و آشکار شدن بیشتر پتانسیل فردی می‌شود. عملکرد ارتباطات توسعه را می‌توان به تلاش‌های انجام شده در بخش‌های مختلف جهان در طول دهه ۱۹۴۰ میلادی ردیابی کرد، اما کاربرد گسترده این مفهوم به دلیل مشکلاتی که پس از جنگ جهانی دوم به وجود آمد به وجود آمد. ظهور علوم ارتباطات در دهه ۱۹۵۰ شاهد الف به رسمیت شناختن این رشته به عنوان یک رشته دانشگاهی، با دانیل لرنر، ویلبر شرام، و اورت راجرز اولین مدافعان تأثیرگذار بودند. اصطلاح ارتباطات توسعه برای اولین بار در سال ۱۹۷۲ میلادی توسط نورا سی کوبرال ابداع شد، که این رشته را به عنوان هنر و علم ارتباطات انسانی مرتبط با تحول برنامه‌ریزی شده یک جامعه از وضعیت فقر به وضعیت رشد اقتصادی - اجتماعی پویا که مرتبط است تعریف کرد. باعث ایجاد برابری بیشتر و آشکار شدن بیشتر پتانسیل فردی می‌شود (Wallerstein, 1974).

تئوری و عملکرد ارتباطات توسعه امروزه با رویکردها و دیدگاه‌های متفاوت در زمینه‌های متنوع توسعه که این حوزه در آن رشد کرده است، به تکامل خود ادامه می‌دهد. ارتباطات توسعه با انعطاف‌پذیری مفهومی و تنوع تکنیک‌های ارتباطی مورد استفاده برای رسیدگی به مشکل مشخص می‌شود. برخی از رویکردهای این حوزه عبارت‌اند از: انتشار و آموزش اطلاعات، تغییر رفتار، بازاریابی اجتماعی، بسیج اجتماعی، حمایت از رسانه‌ها، ارتباطات برای تغییر اجتماعی و ارتباطات توسعه مشارکتی (Willis, 2011). تئوری‌ها و شیوه‌های ارتباطات توسعه از چالش‌ها و فرصت‌های فراوانی که مؤسسات توسعه‌گرا در قرن گذشته با آن‌ها مواجه بودند، سرچشمه می‌گیرد و از آنجایی که این نهادها در زمینه‌های مختلف وجود داشته‌اند، مکاتب مختلف ارتباطی توسعه در طول زمان در مکان‌های مختلف به وجود آمده‌اند. مانیوزو^۱ پیشنهاد می‌کند که حوزه تاریخ را می‌توان به شش مکتب مختلف ارتباط توسعه تقسیم کرد، مکتب برتون وودز الگوی غالب در ادبیات بین‌المللی است و مکاتب دیگر آمریکای لاتین، هندی، لوس بانوس، مدارس ارتباطی توسعه مشارکتی و آفریقایی. علاقه روزافزون به این نوع برنامه‌ها در کار بانک جهانی نیز منعکس شده است، که

در ارتقای این زمینه از طریق بخش ارتباطات توسعه خود بسیار فعال است و اخیراً (ژوئن ۲۰۰۸ میلادی) کتاب منبع ارتباطات توسعه را منتشر کرده است، منبعی که به تاریخچه مفاهیم و کاربردهای عملی در این رشته می‌پردازد (وبستر، ۱۳۸۰).

ارتباطات توسعه، فرآیندهای ارتباط میانجی و بین فردی را شامل می‌شود که برای ارتقای اهداف اجتماعی مفید طراحی شده است. مشکلات توسعه که اغلب از طریق این پروژه‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد را می‌توان در بخش‌های بهداشت، کشاورزی، حکومت‌داری، جمعیت، تغذیه، توسعه پایدار و سایر بخش‌ها یافت. این پروژه‌ها اهداف مختلفی از جمله تسهیل روابط اقتصادی بین مصرف‌کنندگان و کسب و کارها، ترویج حکمرانی شفاف، اثبات هویت‌ها و رسوم فرهنگی و ایجاد فضاهای اجتماعی برای تبادل بین فردی و گفت و گوی اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهند (پورخالصیان، ۱۳۷۷).

رسانه‌ها و فناوری‌های ارتباطی شامل رادیو، تلویزیون، فیلم، چاپ، مخابرات، تلفن همراه، کامپیوتر و غیره می‌باشد. اشکال ارتباط بین فردی ممکن است در قالب گروه‌های بحث، رسانه‌های عامیانه، تئاتر و مصاحبه‌های شخصی و همچنین رویکردهای دیگر آشکار شود. پروژه‌های رادیویی برای توسعه در این زمینه بسیار محبوب بوده است، به ویژه در میان جمعیت روستایی و بی سواد. پروژه‌های رادیویی اولیه که از لحاظ تاریخی در این زمینه تکامل یافته‌اند، برای پیشبرد مسیر مدرن‌سازی طراحی شده‌اند، در حالی که تلاش‌های اخیر بیشتر به موضوعات دسترسی و گفتگو می‌پردازد. تلویزیون همچنین با تلاش‌های اولیه برای توزیع اطلاعات از طریق برنامه‌های ماهواره‌ای در پروژه‌های توسعه به کار گرفته شده است. اخیراً، مراکز تله به منظور ارائه دسترسی عمومی به اطلاعات ارائه شده از طریق فناوری اطلاعات و ارتباطات، پشتیبانی شده‌اند. بسیاری از پروژه‌ها از سایر فناوری‌های ارتباطی نیز استفاده می‌کنند که در مواقعی با حالت‌های پخش هماهنگ هستند (شکرخواه، ۱۳۷۵).

مداخله ارتباطی برای تغییر اجتماعی ممکن است به بسیج حمایت، ایجاد آگاهی، پرورش هنجارها، تشویق تغییر رفتار، تأثیرگذاری بر سیاست‌گذاران یا حتی تغییر چارچوب مسائل اجتماعی کمک کند. پروژه‌های ارتباطی با تمرکز بر رسانه‌ها تمایل دارند از بازاریابی اجتماعی، آموزش سرگرمی یا مداخلات حمایتی رسانه‌ای استفاده کنند. آن‌چه این رویکردها را هم راستا می‌کند، یک استراتژی سازمان یافته و هدفمند به سمت یک هدف خاص و غیرتجاری است. با این حال، این نوع پروژه‌ها از نظر نوع گروه‌هایی که به آن‌ها می‌پردازند و ماهیت فرآیند تغییر اجتماعی در نظر گرفته شده، متفاوت هستند. برخی از پروژه‌ها بیش از یکی از این نوع مداخلات را در تلاش‌های برنامه‌ای گسترده‌تر ادغام می‌کنند. بنابراین، این‌ها به عنوان انواع مستقل مداخلات پیشنهاد نمی‌شوند، بلکه به عنوان انواع رویکردهایی که می‌توانند در فرآیند تغییر استراتژیک اجتماعی به کار گرفته شوند، پیشنهاد می‌شوند (راجرز، ۱۳۶۹).

به عنوان مثال، بازاریابی اجتماعی، مصرف‌کنندگان فردی را هدف قرار می‌دهد تا رفتار خود را تغییر دهند، در حالی که حمایت رسانه‌ای توجه را به سمت سیاست‌گذارانی معطوف می‌کند که پتانسیل تغییر شرایط ساختاری را دارند. بازاریابی اجتماعی همچنان به عنوان یک رویکرد پرکاربرد برای ارتباطات برای توسعه، به ویژه در پروژه‌های بهداشت، تغذیه و جمعیت است. به طور معمول، هدف نهایی بازاریابی اجتماعی القای تغییر رفتار در بین افراد از طریق پیام‌های واسطه‌ای، از طریق اهداف واسطه‌ای بیشتر، مانند تغییر دانش و نگرش است. بازاریابی اجتماعی که در امتداد پارامترهای مدل‌های تجاری تبلیغات ساخته شده است، بر تغییر رفتار، در نتیجه قرار گرفتن در معرض پیام‌ها و دانش به دست آمده تمرکز می‌کند (معمدنژاد، ۱۳۷۰).

برنامه‌های آموزشی سرگرمی همچنین پیام‌های مفید اجتماعی را در متون واسطه‌ای، معمولاً هر چند نه همیشه، از طریق روایت‌های طولانی‌تر در مقایسه با بخش‌های کوتاه‌تر که اغلب در کمپین‌های بازاریابی اجتماعی استفاده می‌شوند، وارد می‌کنند. قالب‌های فرهنگی رایج، مانند آهنگ‌ها و روایت‌های تخیلی، که از طریق رادیو، تلویزیون، فیلم، تئاتر و موارد دیگر توزیع می‌شوند، استفاده می‌شوند. تولیدکنندگان با بهره‌گیری از علاقه‌مندی مخاطبان به نقاشی سرگرم‌کننده این متون، پیام‌های آموزشی را به کار می‌گیرند که امیدوارند بر مخاطبان تأثیر بگذارد. نظریه یادگیری اجتماعی، بر اساس الگوبرداری مثبت و منفی پیش‌بینی شده از شخصیت‌های داستانی، ترکیب این پروژه‌ها را هدایت می‌کند (معمدنژاد، ۱۳۷۵).

جهانی شدن و توسعه ارتباطات

جهانی شدن را می‌توان وضعیتی دانست که در آن بخش‌هایی از جهان، حتی مناطقی که از یکدیگر دور هستند، به هم پیوسته و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند که تأثیر آن ایجاد تغییر در ساختار اقتصاد، فرهنگ‌ها و جوامع مختلف است. این یکی از ویژگی‌های نیم قرن اخیر بوده است. چشم انداز دیجیتال در حال توسعه و حضور همه جانبه آن بدون شک انتقال و توزیع اطلاعات در مقیاس جهانی را تسهیل کرده است. شولت سه راه را برای پیش‌بینی معنای واقعی جهانی شدن ذکر می‌کند. اولاً می‌توانیم آن را به معنای افزایش تعاملات در مرزهای ملی بدانیم، به عبارت دیگر، جهانی شدن و بین‌المللی شدن یکسان هستند. فراوانی جابجایی کالا، افراد، پول، پیام‌ها و محتوای فکری بیشتر است. مفهوم دوم به مفهوم کاهش موانع تجارت انبوه، سفر، ارتباطی و مالی اشاره می‌کند. فعل و انفعالات در مورد اول، جهانی شدن محرک تغییر است. در مورد دوم نتیجه سایر تغییرات است. قبل از جهانی شدن، روابط اجتماعی به عنوان ارتباط نزدیکی با مکان‌های خاص دیده می‌شد، اما پس از جهانی شدن، پدیده‌های اجتماعی فراملی می‌توانند تفاوت‌های تحمیل شده توسط جغرافیا را کاهش دهند. نقش رسانه‌ها و فناوری در ایجاد این تغییرات به معنای وسیع‌تر موضوع مطالعه بسیاری از محققانی است که در رسانه‌های جمعی و در زمینه جامعه‌شناسی کار می‌کنند. در اینجا، در مواجهه با ادبیات گسترده در مورد این مشکل، ما تنها می‌توانیم بخشی از آن نظریه‌هایی را که شایسته بحث هستند برجسته کنیم. به طور خلاصه، رسانه‌ها حداقل در دو مرحله در تحقق جهانی شدن مشارکت داشته‌اند (ذاکر، ۱۳۷۶). مرحله اول به ورود تلویزیون و سایر رسانه‌های الکترونیکی بستگی داشت. مرحله دوم از توسعه شبکه‌های تله ماتیک و اینترنت - آغاز عصر رسانه‌های دیجیتالی شده - رشد کرد. جهانی شدن که به عنوان پدیده‌ای مرتبط با ارتباطات در نظر گرفته می‌شود، تا به امروز از کار مهم مارشال مک لوهان که دهکده جهانی را توصیف می‌کند، دیده می‌شود. ارتباطات رسانه‌ای تکامل یافته و به ویژه استقرار فرستنده‌های ماهواره ای در مدار، منجر به برقراری ارتباط آنی حتی در فواصل بسیار زیاد شده است و این ویژگی‌هایی را که به طور سنتی با یک روستا مرتبط است به کل جهان داده است. زمین به یک جامعه جهانی واحد تبدیل شده است (مک لوهان، ۱۹۶۴). اصطلاح دهکده جهانی به دهه شصت برمی‌گردد و توسط مارشال مک‌لوهان برای بحث در مورد چگونگی تأثیر رسانه‌های الکترونیکی بر جامعه ابداع شد. امروزه تفسیر جهانی شدن موضوعی قطبی شده و دیدگاه‌های متعددی از جهت‌گیری‌های نظری متفاوت در این باره مطرح شده است. با این حال، مضامین مشترک در همه دیدگاه‌های جهانی شدن شامل حرکت به سوی نزدیکی بیشتر بین کشورها در سطوح اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و این که ملت‌ها نه صرفاً به عنوان یک ملت مستقل، بلکه به عنوان جزئی از یک چارچوب جهانی نگریسته شوند (محمدی، ۱۹۹۷).

جهانی شدن به دنبال خود تغییر عمیقی در فن‌آوری‌های مورد استفاده برای برقراری ارتباط ایجاد کرده است و تأثیرات آن در سراسر کره زمین احساس شده است. به طور خلاصه، ارتباط جهانی به معنای ارسال و دریافت اطلاعات در سراسر زمین است، فرآیندی که صدها سال است در جریان بوده است. ارتباط در سراسر جهان مستلزم جمع‌آوری، انتشار و بررسی تحلیلی اخبار و دانش تولید شده در سراسر جهان است. پیشرفت فن‌آوری با ارتباطات ساده‌تر، سریع‌تر، واضح‌تر و مؤثرتر همراه شده است. یک هم‌افزایی بین ارتباطات و توسعه فناوری مشاهده می‌شود، به طوری که اختراعات جدیدی مانند اینترنت، که دائماً در حال ظهور هستند و در واقع اغلب همگرا می‌شوند، منجر به راه‌های کاملاً جدیدی برای تعامل افراد می‌شود (حقی، ۱۳۸۱). بنابراین، اگر چه روشی که ما جهانی شدن را در نظر می‌گیریم ممکن است متفاوت باشد، یک نکته حیاتی مشترک در بسیاری از گزارش‌ها این است که ارتباطات گسترده در پس بسیاری از تغییرات ماهیت اجتماعی که بین ملت‌ها رخ می‌دهد وجود دارد. فناوری‌های فراوان (فکس، تلفن، هوانوردی غیرنظامی، تلویزیون و اینترنت) به راه‌هایی افزوده‌اند که افراد می‌توانند در سطح محلی و بین‌فرهنگی ارتباط برقرار کنند.

نقش ارتباطات در توسعه در عصر جهانی شدن

ما در معرض تحولات گوناگون جهانی شدن از جمله ظهور صنایع جهانی ارتباطات، رشد شرکت‌های چند ملیتی، تأثیر بازارهای مالی جهانی، گرم شدن سیاره زمین و اقدامات بین‌المللی مربوط به حقوق بشر قرار گرفته‌ایم. عوامل فوق به ایده جامعه جهانی اهمیت خاصی بخشیده‌اند. بشر امروز می‌داند که محدودیت‌های جغرافیایی هر روز کمتر شده و جهان به یک مکان واحد تبدیل

می‌شود. مفهوم جهانی شدن به تدریج وارد محافل علمی شده است. این مفهوم تا اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی اعتبار علمی چندانی نداشت ولی از آن به بعد، کاربرد مفهوم کاملاً جهانی شده است (از کیا، ۱۳۸۰). اغلب جنبه‌های جهانی شدن در واقع تعهد و انعکاسی است که هم شامل افزایش سطح برنامه‌ریزی تجاری برای بازاریابی در سطح جهان و هم اقداماتی می‌شود که از سوی جنبش طرفداران محیط زیست برای حفظ سیاره زمین به عمل می‌آید. مفهوم جهانی شدن از لحاظ ایدئولوژیک شبهه‌انگیز است. زیرا همانند مفهوم نوگرایی که قبلاً مطرح بود، توجیه‌کننده این اندیشه است که گسترش فرهنگ غربی و جامعه سرمایه داری محصول نیروی انسانی است که از کنترل انسان خارج‌اند و در جهت تغییر جهان عمل می‌آیند. این واقعیتی کتمان‌ناپذیر است که مرحله جهانی شدن با این تحولات همراه است. جهانی شدن نتیجه مستقیم گسترش فرهنگ اروپایی از طریق مهاجرت، استعمار و تقلید فرهنگی به سراسر کره زمین است. این پدیده هم چنین به طور ذاتی از طریق فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی با الگوی توسعه سرمایه داری همراه است (سو، ۱۳۷۶). اما این گفته به این معنا نیست که سراسر سیاره زمین باید غربی یا سرمایه داری بشود، بلکه به این معناست که هر نظام اجتماعی باید وضعیت خود را نسبت به غرب سرمایه داری سامان دهد یا رابطه و نسبت خود را با آن بداند. جهانی شدن فرآیندی است که از ابتدای تاریخ بشر وجود داشته و با نوگرایی و توسعه سرمایه داری هم زمان بوده و از همان زمان تأثیرات آن رو به فزونی بوده است، اما اخیراً شتابی ناگهانی در آن پدیدار شده است. جهانی شدن یک فرآیند متأخر است که با سایر فرآیندهای اجتماعی نظیر فراصنعتی شدن و فرانوگرایی یا شالوده شکنی سرمایه داری همراه است. یکی از مهم‌ترین وجوه تأثیرگذار بر فرآیند جهانی شدن، ظهور شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطی از جمله اینترنت است که فاصله‌ها را از بین برداشته است و در زمانی کوتاه، حجم وسیعی از اطلاعات منتقل می‌شود و ارتباط بین افراد در اقصی نقاط دنیا و دسترسی به اطلاعات روز آمد فراهم شده است. عده‌ای معتقدند تجارت بین‌المللی به بسیاری از کشورها کمک کرده تا رشدی سریع‌تر از معمول داشته باشند و از رفاه بهتری برخوردار گردند. جهانی‌سازی احساس انزوا را در جهان در حال توسعه تخفیف بخشیده و به مردم این کشورها امکان داده به دانشی دست یابند که یک قرن پیش حتی در اختیار مرفه‌ترین افراد هیچ کشوری قرار نداشت (جهان‌داری، ۱۳۵۷).

تئوری‌ها و شیوه‌های توسعه از دهه ۱۹۵۰ میلادی تکامل یافته‌اند، زمانی که نظریه‌های مدرنیستی برای تکرار مدل اروپایی در کشورهای جنوبی مورد استفاده قرار گرفت و نظریه‌های ساختارگرایانه پیشنهاد کردند که این کشورها باید تعاملات خود را با اقتصاد جهانی محدود کنند تا امکان رشد اقتصادی داخلی فراهم شود. این روند توسط نظریه‌های وابستگی در دهه‌های ۱۹۶۰ میلادی و ۱۹۷۰ میلادی دنبال شد که بر سیاست‌های دولت و کمک‌رسانی برای تأمین فقیرترین مردم جهان تمرکز داشتند (ویلیس، ۲۰۱۱). ویلیس پیشنهاد می‌کند که مشکلات اقتصادی جهانی در دهه ۱۹۸۰ میلادی تشخیص اینکه نظریه‌های توسعه به موفقیت عملی منجر نشده‌اند، نظریه پردازان را به توقف تفکر در مورد توسعه سوق داد. به ویژه، جهانی شدن در حال تبدیل شدن به یک عامل اصلی تأثیرگذار بر درآمد و شرایط زندگی مردم است. کاستلز (۲۰۰۴ میلادی) در مورد ظهور جهان چهارم می‌نویسد که ناشی از نابرابری در درآمد مردم در همان کشور است. وی بیان می‌کند که دو قطبی شدن توزیع ثروت در سطح جهانی، افزایش نابرابری درآمدی در داخل کشورها و افزایش فقر در اکثر کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه وجود دارد. به نظر می‌رسد که بیشترین نابرابری بین مناطق شهری و روستایی است و جمعیت روستایی بدتر از هم‌تایان شهری خود هستند. (Castells, 2004; Willis, 2011).

در حالی که برخی تئوری‌ها در مورد ماهیت و تأثیر فرآیند جهانی شدن ایجاد شده است، توافق وجود دارد که افزایش پیوستگی بین مردم، مشاغل و مناطق بر زندگی مردم محلی تأثیر می‌گذارد. کاستلز (۲۰۰۰ میلادی) در توصیف جهانی شدن می‌نویسد که این پدیده توسط فناوری اطلاعات قابل توجه است، زیرا آنچه که این انقلاب تکنولوژیکی کنونی را مشخص می‌کند، محوریت دانش و اطلاعات نیست، بلکه کاربرد این دانش و اطلاعات برای دستگاه‌های مولد دانش و پردازش اطلاعات است. سن (۲۰۰۲ میلادی) استدلال می‌کند که وضعیت اقتصادی فقرا در سرتاسر جهان را نمی‌توان با در نظر گرفتن مزایای فراوان فناوری، کارایی تثبیت شده تجارت و مبادلات بین‌المللی و مزایای اجتماعی و اقتصادی زندگی در جوامع باز به جای جوامع بسته را نادیده گرفت. آجی (۲۰۰۳) با بیان این که جهانی شدن فرصت‌های جدیدی از جمله بازارهای گسترده و دستیابی به فناوری‌ها و ایده‌های جدید را ارائه می‌دهد، این استدلال را تأیید می‌کند (آقاجانی، ۱۳۷۵).

استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات می‌تواند توسعه را از طریق دسترسی به بازارهای جدید، افزایش رقابت‌پذیری و دسترسی به دانش و مهارت در صورت بکارگیری برای رسیدگی به شرایط محلی و چالش‌های فردی امکان‌پذیر سازد. مطالعات جدیدتر توسط قریشی، کمال و ولکات (۲۰۰۹ میلادی)، نشان داده است که چگونه جوامع فقیر، توانسته‌اند از مزایای فناوری اطلاعات و ارتباطات برای دسترسی به بازارهای جدید، افزایش رقابت‌پذیری و از طریق کارایی‌های اداری به هزینه‌های کمتر و بازدهی بالاتر دست یابند. در عین حال، کسانی که قادر به دسترسی یا استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات نیستند، خطر حذف از فرآیندهای اقتصادی و اجتماعی جهانی شدن را دارند. به منظور مطالعه کافی اثرات فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توسعه جهانی، باید روش‌های تحقیقی ایجاد شود که این فرآیندها را در بر گرفته و امکان مطالعه آن‌ها را فراهم کند. به نظر می‌رسد با توجه به تأثیرات جهانی شدن بر توسعه، دولت ملت دیگر نمی‌تواند واحد اصلی تحلیل باشد. با این حال توسعه هنوز به عنوان یک فرآیند اقتصادی که ریشه در نظریه‌های مدرنیستی دارد (ویلیمس، ۲۰۱۱) دیده می‌شود. به عنوان مثال، بانک جهانی از درآمد سرانه ناخالص ملی برای تقسیم کشورهای جهان به دسته‌های توسعه‌ای استفاده می‌کند. ابعاد غیر اقتصادی توسعه از طریق شاخص توسعه انسانی که توسط برنامه توسعه ملی متحد تهیه شده است، به تصویر کشیده شده است. ضریب جینی معیاری از نابرابری است که اغلب برای نشان دادن تفاوت در درآمد و استانداردهای زندگی در داخل کشورها استفاده می‌شود. با این حال، روش‌های کمی برای ارزیابی اثرات فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توسعه جهانی وجود دارد، زیرا آن‌ها به نابرابری‌های درآمد و استاندارد زندگی می‌پردازند (نظریور، ۱۳۷۸).

دنیای امروز ردپای فرآیندی را در خود دارد که به عنوان جهانی شدن شناخته می‌شود، یعنی نفوذ تدریجی بیشتر فرآیندهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سراسر جهان بر فرآیندهای ملی یا منطقه‌ای. این روند جدیدی نیست. ریشه‌های تاریخی آن عمیق است. با این حال، تغییرات شگرف از نظر مکان و زمان توسط انقلاب ارتباطات و اطلاعات، ابعاد جدیدی به آن بخشیده است که نشان‌دهنده گسست کیفی با گذشته است (روشه، ۱۳۶۸).

جدول ۱- مراحل جهانی شدن

از ۱۹۷۴	۱۹۴۵-۱۹۷۳	۱۸۷۰-۱۹۱۳	
بالا	پایین	بالا	تحرک سرمایه
پایین	پایین	بالا	تحرک کار
وسیع	محدود	محدود	تجارت آزاد
کم و بیش	تشکیل	وجود نداشت	نهادهای جهانی
استاندارد سازی	ناهمگونی	ناهمگونی	نهادهای ملی

منبع: <https://repositorio.cepal.org>

فناوری ارتباطات اطلاعات اساساً یک سیستم الکترونیکی مبتنی بر انتقال، دریافت، پردازش و بازیابی اطلاعات است که طرز تفکر، نحوه زندگی و محیطی که در آن زندگی می‌کنیم را به شدت تغییر داده است. باید درک کرد که جهانی شدن تنها به بازارهای مالی محدود نمی‌شود، بلکه طیف وسیعی از پدیده‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را در بر می‌گیرد (تودارو، ۱۳۶۴). انقلاب فناوری اطلاعات و ارتباطات، نیروی مرکزی و محرکه جهانی شدن است و تغییر پویا در تمام جنبه‌های وجودی انسان، محصول جانبی کلیدی دوره جهانی شدن انقلاب فناوری اطلاعات و ارتباطات است. سیستم مخابراتی جهان، همگرایی فناوری رایانه و فناوری مخابرات به فناوری اطلاعات، با همه اجزا و فعالیت‌هایش، از نظر گستردگی و پیچیدگی متمایز است و همچنین دستخوش تغییری سریع و اساسی است. نتایج این امر این است که مرزهای ملی بین کشورها و قاره‌ها نامشخص می‌شود و ظرفیت انتقال و پردازش اطلاعات با سرعت استثنایی افزایش می‌یابد. ارتباطات جهانی اطلاعات بزرگترین ماشین جهان نامیده می‌شود و تجسم و درک آن در زیر سیستم‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مختلف آن بسیار پیچیده و دشوار است. همانطور که کوفی عنان (۱۹۹۹ میلادی) بیان کرده است، «اینترنت بزرگترین وعده‌ای است که بشریت برای یادگیری از راه دور و دسترسی همگانی به

آموزش با کیفیت شناخته است. این بهترین فرصت را برای کشورهای در حال توسعه فراهم می‌کند تا جایگاه واقعی خود را در این زمینه به دست آورند. بنابراین مأموریت ما باید تضمین دسترسی هر چه بیشتر باشد. اگر این کار را نکنیم، شکاف بین دارندگان و محرومان، شکاف بین افراد غنی و فقرا خواهد بود (مولانا، ۱۳۷۱).

فناوری اطلاعات و ارتباطات به طور فزاینده‌ای نقش مهمی در سازمان‌ها و توانایی جامعه برای تولید، دسترسی، تطبیق و به کارگیری اطلاعات ایفا می‌کند. آن‌ها به دلیل توانایی آن‌ها در تسهیل انتقال و کسب دانش به عنوان ابزارهای عصر فراصنعتی و پایه‌های اقتصاد دانش معرفی می‌شوند. به نظر می‌رسد این دیدگاه‌ها در سطح جهانی، صرف نظر از موقعیت جغرافیایی و تفاوت در سطح درآمد و ثروت ملت، مشترک است. شاید فناوری اطلاعات و ارتباطات تنها علت تغییراتی نباشد که در محیط کسب و کار امروز شاهد آن هستیم، اما تحولات سریع فناوری اطلاعات و ارتباطات، به موج کنونی جهانی شدن انگیزه بخشیده است (واحدی، ۱۳۸۳).

در حالی که شرکت‌های فراملیتی از انعطاف‌پذیری و فرصت‌های ارائه شده توسط جهانی شدن سود زیادی به دست می‌آورند، سطح فقر در جهان رو به افزایش است. حداقل، ۲٫۸ میلیارد نفر در جهان، یعنی ۴۵ درصد از جمعیت جهان، با کمتر از ۲ دلار در روز زندگی می‌کنند (Stiglitz, 2002). به ویژه آفریقا از رشد فقر و بحران اقتصادی آسیب دیده است. استفاده و تولید فناوری اطلاعات و ارتباطات نقش مهمی در توانایی کشورها برای مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی جهانی دارد. جدا از تسهیل کسب و جذب دانش، فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند فرصت‌های بی‌سابقه‌ای را برای تغییر سیستم‌های آموزشی، بهبود تدوین و اجرای سیاست‌ها، و گسترش دامنه فرصت‌ها برای کسب و کار و برای فقرا به کشورهای در حال توسعه ارائه دهد. همچنین می‌تواند از فرآیند یادگیری، شبکه‌سازی دانش، کدگذاری دانش، دورکاری و سیستم‌های علمی پشتیبانی کند. فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند برای دسترسی به دانش جهانی و ارتباط با افراد دیگر مورد استفاده قرار گیرد (مهدی‌زاده، ۱۳۸۳). با این حال، در بخش‌های عمده کشورهای در حال توسعه، فناوری اطلاعات و ارتباطات تنها در مقیاس بسیار محدودی در دسترس است و این شک و تردیدهایی را در مورد توانایی کشورهای در حال توسعه برای مشارکت در اقتصاد دانش جهانی فعلی ناشی از فناوری اطلاعات و ارتباطات ایجاد می‌کند. همچنین این نگرانی وجود دارد که این توزیع نابرابر فناوری اطلاعات و ارتباطات ممکن است در واقع بیشتر به به حاشیه راندن کشورهای فقیر در رابطه با کشورهای توسعه یافته و به اختلال در بافت اجتماعی کمک کند (محسنی، ۱۳۸۰). از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که مفهوم «بردگی دیجیتال» برای کشورهای در حال توسعه تا آنجا که مربوط به فناوری اطلاعات و ارتباطات است، اجتناب ناپذیر است. شکاف گسترده در دسترس بودن و استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در سراسر جهان، و تأثیرات فناوری اطلاعات و ارتباطات بر جهانی شدن، سؤالاتی را در مورد اینکه آیا جهانی شدن مستلزم همگونی سازمان‌ها و جوامع در کشورهای در حال توسعه است، ایجاد می‌کند (گیدنز، ۱۳۷۷). همچنین سؤالاتی در مورد امکان‌سنجی و مطلوبیت تلاش‌ها برای اجرای توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات از طریق انتقال بهترین شیوه‌ها از کشورهای صنعتی غربی به کشورهای در حال توسعه و اینکه آیا سازمان‌ها می‌توانند از فناوری اطلاعات و ارتباطات مطابق با الزامات فرهنگی-اجتماعی زمینه‌ها استفاده کنند را مطرح می‌کند. توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات یک انقلاب جهانی است. این موضوع برای همه بشریت اهمیت و نگرانی زیادی دارد. مطالعات مربوطه نشان داده است که بیشترین تأثیر انقلاب فناوری اطلاعات و ارتباطات حول معادله «شکاف دیجیتال» خواهد بود. مهمترین جنبه چالش فناوری اطلاعات و ارتباطات نیاز به برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای زیرساخت ملی اطلاعات به عنوان موتور رشد و توسعه اقتصادی است (کاظمی، ۱۳۸۰).

نتیجه‌گیری

مفهوم واقعی جهانی شدن، افزایش وابستگی متقابل بین کشورها است. ما درجهانی زندگی می‌کنیم که از سویی بسیار کوچک و یکپارچه و از سوی دیگر بسیار بزرگ و متنوع است. جهان ما کلیت واحدی است که هرگونه کم و زیادی در هر یک از اجزای آن

بر سایر اجزای متشکله‌اش تأثیر می‌گذارد. وقایعی که در کشورهای شمال اتفاق می‌افتند، سرنوشت کشورهای جنوب را تحت تأثیر قرار می‌دهند و رویدادهای کشورهای شرقی، آینده کشورهای غربی را رقم می‌زنند. به قول آنتونی گیدنز، جهانی شدن در واقع به معنای درهم گره خوردن رویدادهای اجتماعی و روابط اجتماعی سرزمین‌های دوردست با تار و پود موضعی یا محلی جوامع دیگر است. انتقال سریع و آسان سرمایه، جریان بی‌وقفه اطلاعات و آمد و شد روزافزون افراد در سراسر جهان، موجب انتقال بحران‌های اقتصادی، سیاسی و حتی فرهنگی و اجتماعی از یک کشور به سایر کشورها می‌شود و انجام فعالیت‌های مختلف تولید در نقاط پراکنده جغرافیایی نیز بر وابستگی کشورها به یکدیگر می‌افزاید. اگر چه فرایند جهانی شدن سبب شده تا دولت‌های توسعه‌گرا با چالش‌های تازه‌ای مواجه شوند، اما باید توجه داشت که حتی در چارچوب مقررات سازمان جهانی تجارت نیز، فضای چشم‌گیری برای تقویت صنعتی شدن بومی به ویژه از طریق راهبردهای تقویت آموزش و تحقیق و توسعه وجود دارد. حتی در مورد خاصی مثل صنعت انفورماتیک (کامپیوتر، نرم‌افزار و نیمه‌رساناها) مطالعات نشان داده که هر چند نزدیکی هرچه بیشتر به شرکت‌های فراملی جای راهبردهای ملی گرایانه اولیه را گرفته، با این وجود میراث‌های برنامه‌های ملی گرایانه اولیه همچنان ادامه دارد. فرایند جهانی شدن بر صنعت ارتباطات استوار است. ماهواره و اینترنت از مهم‌ترین عوامل صنعت ارتباطات جهانی بشمار می‌رود. اینترنت در دهه اخیر اثر ویژه‌ای در فرایند جهانی شدن وارد نموده است. در این مطالعه این اثر را به عنوان عاملیت مورد مطالعه قرار داده ایم. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد، ماهواره و خصوصاً اینترنت با قدرت بیشتر و اثرگذاری بهتری که نسبت به دیگر رسانه‌ها دارد، توانسته است با انتقال اطلاعات و آگاهی تغییرات بنیادینی در امور اجتماعی، اخلاقی، سیاسی و اقتصادی به وجود آورد. در نهایت فرهنگ‌های مختلف در سراسر دنیا نیز این تغییرات را رسمیت بخشیده‌اند و این تغییرات در فرهنگ چیزی نیست جز پذیرفتن دیگر فرهنگ‌ها و عقاید موجود در جهان. در بین تأثیرگذاری مکاتب مختلف اصره نظام لیبرالیسم و به ویژه فرهنگ آمریکایی در جهانی شدن مورد بحث قرار گرفته که به جهت قدرت عمل رسانه‌های نوین در غرب مخصوصاً آمریکا فرهنگ آمریکایی بیشتر از فرهنگ کشورها و مکاتب دیگر رشد یافته است. پژوهش در زمینه ارتباطات و توسعه، بخشی از مطالعات و تحقیقات ارتباطی چند دهه اخیر را تشکیل می‌دهد. پایه و اساس این مطالعات، نظریاتی است که از دهه ۱۹۵۰ میلادی به بعد عمدتاً توسط نظریه پردازان غربی بویژه آمریکایی‌ها مطرح شده است. در مجموع باید گفت که ارتباطات نقش ویژه‌ای در رشد و ارتقای صنعت و اقتصاد دارد و در حقیقت سیستم اقتصادی جهان بدون وسایل ارتباطی نمی‌تواند کارایی داشته باشد و می‌توان گفت که بقای اقتصاد جهانی، به بقای وسایل ارتباطی وابسته است. به این ترتیب مشخص است که چرا ارتباطات و توسعه، به محور دل مشغولی سیاست‌مدان و پژوهشگران جهانی تبدیل و نظریات گوناگونی در مورد آن مطرح شده که اغلب نیز با یکدیگر به چالش پرداخته‌اند.

ارتباطات در فرایند توسعه ملی، از جنبه‌هایی دارای اهمیت است: نخست آن که وسایل گوناگون ارتباطی، از عوامل مؤثر در آگاه سازی، هماهنگی و ساماندهی موردنظر در ارائه و اجرای طرح‌های گوناگون توسعه به شمار می‌روند و در جلب مشارکت عمومی و همکاری‌های مردمی، برای دستیابی به نتایج مطلوب، تأثیری تعیین کننده دارند؛ و دوم آنکه ارتباطات خود نیز به عنوان شاخص‌های توسعه، مانند درآمد ملی، سطح سواد و رفاه عمومی و همچون اجزای اصلی توسعه مانند آموزش و بهداشت، صنعت و خدمات، از جایگاه رفیع و ممتازی برخوردار است. از این رو، برای پیشرفت و گسترش آن‌ها در کنار زمینه‌های مهم دیگر توسعه، برنامه ریزی‌های ویژه‌ای در نظر گرفته می‌شود. به این ترتیب ارتباطات توسعه و توسعه ارتباطات در فرایند توسعه، لازم و ملزوم یکدیگرند. بالاخره اینکه در مورد تأثیر ارتباطات بر توسعه، دو دیدگاه وجود دارد: یکی خوش بینانه که برای ارتباطات در توسعه نقش مهمی در حد معجزه قائل است و دیگری، دیدگاه بدبینانه که نسبت به کاربرد و استفاده از رسانه‌ها بدبین است و آن‌ها را تضعیف کننده ارزش‌های بومی و ملی و عامل بی‌هویتی و از خود بیگانگی می‌داند.

در مورد جهانی شدن و تأثیرات آن بر توسعه دولت‌ها، باید گفت، اگر چه فرایند جهانی شدن سبب شده تا دولت‌های توسعه گرا با چالش‌های تازه‌ای مواجه شوند، اما باید توجه داشت که حتی در چارچوب مقررات سازمان تجارت جهانی، فضای چشمگیری برای تقویت صنعتی شدن بومی به ویژه از طریق راهبردهای تقویت آموزش و تحقیق و توسعه وجود دارد. حتی در مورد خاصی

مثل صنعت انفورماتیک (کامپیوتر، نرم افزار و نیمه رساناها) مطالعات نشان داده که هر چند نزدیکی هر چه بیشتر به شرکت های فراملی جای راهبردهای ملی گرایانه اولیه را گرفته، ولی با این وجود میراث های برنامه های ملی گرایانه اولیه همچنان ادامه دارد. ارتباطات فزاینده جهانی همچنان فضا را برای فعالین فراملی جنبش های محیط زیستی و اخلاق گرا مستعد ساخته، به نحوی که بتوانند با تشکیل کنفرانس های بین المللی و فعالیت رسانه ای و ایجاد افکار عمومی و مطرح کردن آن در نهادهای بین المللی، دولت ها را به رعایت مسائل اخلاقی و انسانی توسعه بکشانند.

منابع

۱. ازکیا، مصطفی (۱۳۸۰)، جامعه شناسی توسعه، چاپ سوم، تهران، نشر کلمه.
۲. آقاجانی، سعادت (۱۳۷۵)، حرکت ایران به سوی جامعه اطلاعاتی. تهران: اندیشه اسلامی
۳. پورخالصیان، عباس (۱۳۷۷)، مخابرات و آموزش از راه دور. نشریه مخابرات، انتشارات روابط عمومی شرکت مخابرات ایران، شماره ۳۲ و ۳۱، ص ۱۸.
۴. تودارو، مایکل (۱۳۶۴)، توسعه اقتصادی در جهان سوم. ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران: مرکز مدارک و انتشارات سازمان بودجه و برنامه ریزی.
۵. جهاننداری، خسرو (۱۳۵۷)، نظریه های ارتباطی توسعه، رساله کارشناسی ارشد تحقیق در ارتباطات، مدرسه عالی تلویزیون.
۶. حقی، رضا (۱۳۸۱)، نقش فناوری های نوین اطلاعات و ارتباطات (ICT) در توسعه انسانی، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
۷. ذاکر، عبدالله (۱۳۷۶)، جایگاه ارتباطات در برنامه های توسعه ایران، رساله کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
۸. راجرز، اورت. ام (۱۳۶۹)، رسانش نوآوری ها، رهیافتی میان فرهنگی، ترجمه عزت الله کرمی و ابوطالب فنایی، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.
۹. روشه، گی (۱۳۶۸)، تغییرات اجتماعی، ترجمه منصور وثوق، چاپ دوم، تهران: نشر نی.
۱۰. زارعیان، داوود. (۱۳۸۴). ارتباطات دور و توسعه ملی. فصلنامه علوم اجتماعی، (۲۸-۲۹).
۱۱. سو، آلوین (۱۳۷۶)، تغییرات اجتماعی و توسعه، ترجمه الف. حبیبی و محمود مظاهری. تهران، انتشارات مرکز مطالعات راهبردی.
۱۲. شرف الدین، سید حسین؛ ظریفیان یگانه، محمد حسین؛ صابر کیوج، اسماعیل (۱۳۹۱). جهانی شدن و فناوری ارتباطی در ایران پس از انقلاب اسلامی، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، ۹ (۲۹)، ۱۳۵-۱۶۰.
۱۳. شکرخواه، یونس (۱۳۷۵)، خصوصی سازی ارتباطات (نقش آمریکا در جهانی شدن یک پدیده)، فصلنامه رسانه، ۷ (۴)، ۲۱-۱۶.
۱۴. طاهری، ابوالقاسم (۱۳۸۶)، فناوری ارتباطی و اطلاعاتی، جهانی شدن و پیامدهای سیاسی آن، فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست، ۵ (۸)، ۷-۳۹.
۱۵. عبدالمجید، عادل (۱۳۷۹)، جهانی شدن و آثار آن بر کشورهای جهان سوم، ترجمه سیداصغر قریشی، اطلاعات سیاسی- اقتصادی، سال ۱۴، شماره ۱۵۵-۱۵۶، ۱۵۷-۱۵۲.
۱۶. فارسی، علی (۱۳۸۴)، ریشه های جهانی شدن فرهنگ، انتشارات راه نو، تهران
۱۷. کاظمی، سید علی اصغر (۱۳۸۰)، جهانی شدن فرهنگ و سیاست نقد و تحلیل نظری، معرفت شناختی، تهران، نشر قدس
۱۸. کستلز، مانوئل (۱۳۸۰)، عصر اطلاعات: ظهور جامعه شبکه ای، ترجمه احمد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران: طرح نو
۱۹. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷)، پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، نشر مرکز
۲۰. محسنی، منوچهر (۱۳۸۰)، مبانی جامعه شناسی جامعه اطلاعاتی، تهران: نشر دیدار
۲۱. معتمدنژاد، کاظم (۱۳۷۰)، جهان سوم در برابر سلطه ارتباطی و اطلاعاتی غرب، فصلنامه رسانه، ۲ (۱)، ۱۳-۲۵.

۲۲. معتمدنژاد، کاظم (۱۳۷۵)، ارتباطات و توسعه و توسعه ارتباطات در ایران (مجموعه مقالات). تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
۲۳. مهدی‌زاده، سید محمد (۱۳۸۳)، نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، انتشارات همشهری.
۲۴. مولانا، حمید (۱۳۷۱)، گذر از نوگرایی، ترجمه یونس شکرخواه، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
۲۵. نظریور، محمدنقی (۱۳۷۸)، ارزش‌ها و توسعه، بررسی مواد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۲۶. واحدی، مسعود (۱۳۸۳)، رسانه و جهانی شدن، مجله فرهنگ و پژوهش، شماره ۱۴۷.
۲۷. بوستر، فرانک (۱۳۸۰)، نظریه‌های جامعه اطلاعاتی، ترجمه اسماعیل قدیمی، نشر قصیده‌سرا، ص ۱۶۴.
28. Ajayi, S. I. 2003. Globalisation and Africa. *Journal of African Economies*, 12(1): 120–150. [Crossref],
29. Castells, M. 2000. *The information age economy, society and culture. Volume 1: The rise of the network society*, Oxford: Blackwell.
30. Castells, M. 2004. "The rise of the Fourth World". In *The global transformation reader*, Edited by: Held, D. and McGrew, A. 430–439. Malden: Blackwell.
31. Escobar, A. (1995). *Encountering development: The making and unmaking of the third world*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
32. Giddens, A. 2003. *Runaway world: How globalization is reshaping our lives*, New York, NY: Routledge.
33. Gumucio-Dagron, A., & Tufte, T. (2006). *Communication for social change anthology: Historical and contemporary readings*. South Orange, NJ: Communication for Social Change Consortium.
34. Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. and Perraton, J. 1999. *Global transformations: Politics, economics, and culture*, Stanford: Stanford University Press.
35. Hemer, O., & Tufte, T. (2006). *Media and global change: Rethinking communication for development*. University of Göteborg: NORDICOM.
36. Hirst, P. and Thompson, G. 1996. *Globalization in question: The international economy and possibilities of governance*, Cambridge: Polity Press.
37. Hornik, R. C. (1988). *Development communication: Information, agriculture, and nutrition in the third world*. New York: Longman.
38. Jacobson, T., & Servaes, J. (eds.) (1999). *Theoretical approaches to participatory communication*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
39. Kurnia, S. and Johnston, R. B. 2000. The need for a processual view of inter-organizational systems adoption. *Journal of Strategic Information Systems*, 9: 295–319. doi: 10.1016/S0963-8687(00)00050-0 [Crossref], [Web of Science ®].
40. McMichael, P. (2004). *Development and social change: A global perspective*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
41. Melkote, S. R., & Steeves, H. L. (2001). *Communication for development in the third world*, 2nd edn. New Delhi: Sage.
42. Nedervee Pieterse, J. (2001). *Development theory: Deconstructions/reconstructions*. London: Sage.
43. Qureshi, S., Kamal, M. and Wolcott, P. 2009. Information technology therapy for competitiveness in micro-enterprises. *International Journal of E-Business Research*, 5(1) January: 117–140. [Crossref],
44. Robertson, R. 1992. *Globalization: Social theory and global culture*, London: Sage.
45. Scholte, J. A. 2000. *Globalization: A critical introduction*, New York, NY: St. Martins Press.
46. Sen, A. 2002. Globalization, inequality and global protest. *Development*, 45(2): 11–16. [Crossref],
47. Singhal, A., & Rogers, E. M. (1999). *Entertainment-education: A communication strategy for social change*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
48. Wallerstein, I. 1974. *The modern world system*, New York, NY: Academic Press.
49. Wilkins, K. (ed.) (2000). *Redeveloping communication for social change: Theory, practice and power*. Boulder, CO: Rowman and Littlefield.
50. Wilkins, K., & Mody, B. (eds.) (2001). *Communication, development, social change, and global disparity [special issue]*. *Communication Theory*, 11(4).

51. Willis, K^۹2011. "Theories and practices of development". Routledge perspectives on development 269New York, NY

